

ПРОЛОГ

ти тут

Почнімо з кінця світу, чому б ні? Просто змириись із цим та й переходь до цікавіших речей.

По-перше, особистий кінець. Є одна річ, яку вона обдумуватиме знову і знов, уявляючи, як помер її син, і намагаючись знайти глузд у чомусь настільки безглуздому. Вона вкриє Учеве зламане тільки ковдрою — усе, крім личка, бо він боїться темряви, — і сидітиме поруч заціпеніло, не зважаючи на світ, кінець якого саме настає. Він уже настав, і ці обидва кінці не перші. Їй не звикати.

Ось про що вона думає зараз і думатиме потім: «Зате він був вільним».

І вона сама, скрушна й утомлена, відповідає на майже запитання, яке вона ж, нестямна й приголомшена, ставить:

«Ні, не був. Не навсправжки. А тепер буде».

* * *

Але тобі потрібен контекст. Почнімо знову з кінця, та цього разу ґрунтовно.

Ось тобі земля.

Звичайна собі, як і всяка інша. Гори й полонини, урвища й заплави — звична річ. Звична, коли б не розмір і динамізм. О, ця земля ще й як ворухиться. Наче старигань, якому не лежитья в ліжку, вона дихає й стогне, сопе й пердить, хрипить і плямкає.

Звісно ж, мешканці цієї землі назвали її Затишшям. Це земля тихої та гіркої іронії.

Затишшя мало й інші імена. Колись воно було кількома різними землями. Нині ж це суцільний неподільний континент, та колись у майбутньому він знову поділиться.

Власне, дуже скоро.

Кінець починається в місті: найдавнішому, найбільшому, найвеличнішому місті, що існує на світі. Місто зветься Юменес, і колись воно було осердям Імперії. Воно й досі осердя багато чого, от тільки Імперія трохи занепала від часу свого першого розквіту — така вже доля імперій.

Юменес унікальний не через свій розмір. У цих краях чимало великих міст, що оперізують континент по екватору. Деінде у світі села рідко розростаються в містечка, а містечка — у міста, бо важко підтримувати життя таких громад, коли сама земля, знай, намагається їх пожерти... Та Юменес стоїть непорушно мало не двадцять сім століть свого існування.

Юменес унікальний, бо лише тут люди мали зухвальство будувати ні задля безпеки, ні задля затишку, ані навіть для краси — а з відваги. Міські мури — шедевр вишуканої мозаїки та барельєфів, що розповідають довгу й жорстоку історію тамтешнього народу. Високі вежі пронизують, наче кам'яні пальці, громаддя будівель; ліхтарі ручної роботи світяться від новітнього дива гідроенергетики; підносяться вгору аркові мости зі скла та хоробрості й архітектурні споруди, звані *балконами* — такі прості, але такі неймовірно безглузді, що доти ніхто в писаній історії ніколи їх не будував. (Та чимало з історії лишається незаписаним. Не забувайте про це.) Вулиці вимощені не простою в заміні бруківкою, а гладеньким безшовним дивовижним матеріалом, який місцеві називають *асфальтом*. Зухвалі навіть юменеські халупи, бо це тонкостінні хижки, що мали б завалитися від буревію, куди там струсу. Та стоять собі, як стояли, віками.

Оскільки в середмісті повно високих будівель, воно й не дивно, що одна з них більша та зухваліша за всі інші разом узяті: це ма-

сивна споруда, основа якої — зірчаста піраміда з філігранно обтесаної обсидіанової цегли. Адже піраміди — найстійкіші архітектурні споруди, а ця вп'ятеро пірамідніша, бо чом би й ні? А оскільки це Юменес, на вершині піраміди міститься чималенька геодезична сфера, гранчасті стіни якої нагадують півпрозорий бурштин. Здається, ніби та сфера ледь похитується, хоча насправді кожна частина будівлі спрямована суто на те, щоб її підтримувати. *Здається*, ніби вона може впасти — саме це й має значення.

Тут, у Чорній Зорі, збираються старшини Імперії і займаються своїми обов'язками. А в бурштиновій сфері вони тримають імператора — цілим і неушкодженим. Він тиняється її золотими залами в шляхетному розпачі, робить, що йому скажуть, й із жахом чекає дня, коли його зверхники вирішать, що з його дочки буде ліпша оздоба.

До речі, ані описані місця, ані люди ніскільки не важать. Я просто подаю їх задля контексту.

Але є чоловік, що важитиме ще й як.

Поки що можеш собі уявити, який він на вигляд. Можеш спробувати вгадати, що в нього на думці. Десь ти помилишся, але десь таки вгадаєш. Судячи з його подальших дій, на думці в нього цієї миті могло бути не так багато речей.

Він стоїть на пагорбі неподалік від обсидіанових стін Чорної Зорі. Звідти він може бачити більшу частину міста, дихати його димом, тонути в його гаморі. Он гурт молодих жінок на асфальтовій доріжці внизу, адже цей пагорб височіє в парку, обожнюваному містянами. (Каменаука радить: «Тримай за стінами зеленки», та в більшості громад землю засаджують перелогом то городиню, то бобовими для відновлення ґрунту. Лише в Юменесі із зеленки витворюють прикрасу.) Жіночий гурт пирскає сміхом, бо котрась сказала щось смішне, і цей звук із подувом вітру долітає до чоловіка. Він заплющує очі й насолоджується тихим тремоло їхніх голосів і ще тихшим відлунням їхніх кроків — наче тріпотіння метеликів на його сягосапах. Мушу зазначити: він не здатен осягти всі сім мільйонів мешканців міста; він здібний, та не настільки. Однак

більшість їх таки відчуває, відчуває їхню присутність там. Тут. Чоловік глибоко вдихає й стає земною твердю. Люди ступають кінчиками його нервів, їхні голоси колишуть волосини на його шкірі, їхній віддих брижить повітря, яке він усотує в легені. Вони на ньому. Вони в ньому.

Та він знає, що не є — і ніколи не стане — одним із них.

— Знаєш, — питає він буденно, — що першу каменауку справді писали на камені? Щоб її не змогли змінити на догоду моді або політикам. Щоб вона не стерлася.

— Знаю, — відповідає супутниця.

— Гм. Так, ти ж, певно, і сама була там, як її укладали. Усе забуваю, — він зітхає, проводжаючи поглядом жінок. — Тебе безпечно кохати. Ти не зрадиш. Не помреш. І я наперед знаю ціну.

Його супутниця мовчить. Він і не чекав відповіді, хоча почасти сподівався. Він був таким самотнім.

Та сподівання тут недоречні, як і безліч інших почуттів, які, він знає, принесуть йому лише відчай, варто йому знову про них згадати. Він уже назгадувався. Час вагання минув.

— Заповідь, — каже чоловік, простираючи руки, — укладено в камені.

Уявіть собі, що його обличчя болить від усміху. Він усміхався годинами: зціпивши зуби, відтягнувши кутики губ, примруживши аж до зморщок очі. Усміхатися так, щоб тій усмішці вірили, — неабияке мистецтво. Завжди важливо долучати й очі, інакше люди знатимуть, що ви їх ненавидите.

— Тесане слово — абсолютне.

Він не звертається ні до кого зокрема, та поруч із чоловіком стоїть жінка — можна сказати й так. Її наслідування людської статі суто зовнішнє, це радше вияв гречності. Так само і простора сукня-туніка на ній — не тканина. Вона просто сформувала частину свого твердого ества на догоду крихким смертним істотам, серед яких перебуває нині. Ілюзії вистачило б, щоб на відстані видати її за непорушно завмерлу жінку — принаймні на якусь мить. Та зблизька всякий гіпотетичний спостерігач помітив би, що

її шкіра — біла порцеляна; і це не метафора. Скульптурою вона була б прекрасною, хіба що нещадно реалістична, як на місцевий смак. Більшість юменесців віддає перевагу вишуканій абстракції, а не вульгарній дійсності.

Коли вона обертається до чоловіка — повільно; каменежери повільні на поверхні, принаймні здебільшого, — цей рух ураз перетворює її образ витонченої краси на щось протилежне. Чоловік уже звик до цього, та все одно не озирається, щоб не дати відразу зіпсувати мить.

— Що робитимеш, — запитує її, — коли все скінчиться? Твоя порода постане понад руїни й запанує світом замість нас?

— Ні, — відказує вона.

— Чому ж?

— Мало кого з нас це цікавить. Та й ви нікуди не подінетеся.

Чоловік розуміє, що «ви» вона вжила у множині. «Ваша порода». «Людство». Вона часто ставить до нього так, наче він представляє весь вид. Він сприймає її так само.

— Звучиш дуже впевнено.

Вона не відповідає. Каменежери рідко завдають собі клопоту казати очевидне. Він радий, бо її вимова, попри все, його дратує: вона не зрушує повітря так, як людський голос. Він не знає, як це працює. Йому *байдуже* як, але він хоче, щоб вона замовкла.

Хоче, щоб замовкло *все*.

— Будь ласка, хай уже це скінчиться.

А тоді він тягнеться всім своїм владанням, яке світ вицьковував, вимучував, вичавлював із нього, усією чутливістю, яку його господарі виплекали віками гвалтувань, примусу і вкрай неприродного відбору. Його пальці розчепірюються і дрижать, коли на мапі свого чуття він намагає кілька точок, які резонують: своїх побратимів-рабів. Він не здатен їх звільнити, справді не здатен. Він уже намагався й зазнавав поразки. Однак може поставити їхні муки на службу меті вищій, ніж зарозумілість одного міста і страх однієї імперії.

Тож він тягнеться до глибин і опановує гамір, стукіт, грюкіт, відлуння й дроз безкрайого міста, тихішу основну породу під ним і бурхливий клекіт жару й тиску ще нижче. Потім тягнеться вшир, опановує величезну ковзку плиту земної кори, на якій стоїть континент.

Зрештою тягнеться увись. По силу.

Він бере все: тектонічні плити, магму, людей і силу — у свої уявні руки. Усе. Тримає це все. Він не сам. З ним сама земля.

Тоді він розламає її.

* * *

От тобі й Затишшя, що не знає тиші навіть гоного дня.

Йї от воно дрижить, брижиться в судамах катаклізму. Тепер, згрубша зі сходу на захід, надто рівна, майже бездоганна у своїй промовистій неприродності, тягнеться лінія вздовж усього земного екватора. Вихідна точка цієї лінії — місто Юменес.

Лінія глибока й свіжа, до самого живця планети. У розколині проступає магма, червона й кипуча. Земля вмє загоюватися. Як міряти геологічним часом, рана швидко зарубцюється, а тоді рине очисний океан і поділить Затишшя на два шматки суходолу. А доти рана не лише пектиме жаром, а й гноїтиме чадом і шорстким темним попелом, якого стане, щоб за лічені тижні затьмарити небо мало не над усім Затишшям. Рослини всюди загинуть, тварини, що живляться ними, вимруть, а за ними вимруть і хижакі. Зима надійде рання і люта, а триватиме довго-предовго. *Зрештою* вона, звісно, скінчиться, як і всяка зима, і тоді світ повернеться до свого колишнього вигляду. Згодом.

Згодом.

Мешканці Затишшя живуть у постійному стані готовності до катастрофи. Вони набудували мурів та накопали криниць, запасилися харчами і з легкістю протримаються п'ять, десять, навіть двадцять п'ять років на світі без сонця.

Та в цьому разі згодом означає *кілька тисяч років*.

Гляньте, хмари попелу вже насувають.

* * *

Поряд із ґрунтовним, *планетарним* поглядом нам варто звернути увагу й на обеліски, що пливають у високості.

Обеліски мали колись інші назви, коли їх лише збудували, запустили та використовували, але тепер ніхто не пам'ятає ні назв, ні призначення цих величних споруд. У Затишші пам'ять крихка, як сланець. Власне, нині ніхто й уваги не звертає на обеліски, хоча вони величезні, прекрасні й трохи страшні — кристалічні брили, що висять поміж хмар, поволі обертаючись і сунучи незбагненними траєкторіями, то зникаючи, то виринаючи, наче й не справжні, хоча це, може, лише оптичний обман. (Насправді ні.) Очевидно, що обеліски нітрохи не природні.

Не менш очевидно, що вони тут ні до чого. Величні, але безсенсові — чергові надгробки чергової цивілізації, успішно знищеної невтомними зусиллями Батечка Землі. Таких курганів у світі не бракує: тисяча поруйнованих міст, мільйон статуй усіма забутих героїв і богів, кілька десятків мостів у нікуди. Такими речами не варто захоплюватися — проголошує нинішня мудрість у Затишші. Люди, що будували цей мотлох, були слабкими й вимерли, як і належить слабким. Гірше того, вони *азнали поразки*. А ті, хто збудував обеліски, просто азнали тяжчої.

Та обеліски існують і відіграють певну роль у кінці світу, тому й варті згадки.

* * *

Але повернімося до особистого. Треба ж бути приземленими, хе-хе.

Я згадував про жінку, що в неї помер син. Вона, на щастя, не з Юменесу, бо інакше ця розповідь була б украй коротка. І тебе не існувало б.

Вона зараз у містечку Тіrimo. Мовою Затишшя містечко — одна з форм *грома*, чи то громади — та, як на грому, Тіrimo заледве дотягує називатися містечком. Воно лежить в однойменній долині, край підніжжя Тіrimських гір. Найближча водойма — уривчастий

потічок, який місцеві звать Малою Тірикою. Мовою, від якої лишилися тільки такі топонімічні рештки, слово «ейтіри» означало «тихий». Тіримо далеко до блискучих стабільних міст Екваторіалів; тут люди будують, думаючи про неминучі струси. Тут не знайти витончених башточок і карнизів, самі стіни, збудовані з дерева та дешевої місцевої бурої цегли на підвалинах із тесаного каменю. Жодного асфальту — самі зелені схили, помережані ґрунтовими стежками; лише частину з них викладено дошками чи бруком. Це мирна місцина, однак катаклізм, який щойно стався в Юменесі, невдовзі докотиться сейсмічними хвилями на південь і зрівняє із землею всю околицю.

У містечку є будинок, схожий на решту. Будинок стоїть під горою і мало чим відрізняється від землянки, хіба обкладений цеглою та глиною для захисту від води й накритий кедриною та різаним дерном. Шляхетні юменесці сміються (сміялися) з таких примітивних нір, якщо взагалі зволють (зволили) про них говорити; та для тіримців жити в землі — просто й доцільно. Улітку в таких оселях прохолодно, а взимку — тепло; вони витримують і струси, і буревії.

Жінку звати Ессун. Їй сорок два роки. Вона схожа на інших сердинських жінок: висока, коли випростується, струнка й довгошия; зі стегнами, які легко народили двох дітей, і грудьми, які легко їх вигодували; руки ж її широкі й дужі. Вона міцна на вигляд, статурна — такі риси цінують у Затишші. Її волосся, чорне біля коренів і каштанове на кінчиках, спадає навколо обличчя цупкими густими кучерями завтовшки в мізинець кожен. За одними нормами, її шкіра неприємно бурувата, за іншими — неприємно світло-оливкова. Сердинська мішанка, як кажуть (казали) про них юменесці — санзейська кров на воді.

Хлопчик був її сином. Його звали Уче. Він був майже трирічком, хоча дрібним на свій вік; мав великі очі й кирпатий ніс, метикувату вдачу та милий усміх. Йому не бракувало жодної з рис, якими людські діти зазвичай здобували любов своїх батьків-матерів, відколи людський вид розвинув зачатки розуму. Він був здоровим та кмітливим і мав би жити й досі.

То було кубло їхнього дому — затишна кімната, де вся родина могла зібратися для розмови, їжі чи розваг, горнутись одне до одного й бавитися. Матері подобалося пестити Уче. Їй здається, що тут його й зачали.

Батько забив його тут до смерті.

* * *

І, нарешті, остання частина контексту: наступний день, долина навколо Тірино. Перші відлуння катаклізму вже пронеслися, та післяструси ще будуть.

Північна частина долини спустошена: поламані дерева, обвалені схили, стіна пилу, що ще не розвіялась у непорушному, насиченому сіркою повітрі. Там, де пройшла перша ударна хвиля, не лишилося нічого: такі струси перебивають усе на друзки, а друзки перетирають на рінь. Є там і трупи: дрібні тварини, яким не вдалося втекти, олені й більші тварини, яких збило з ніг і затовкло камінням. Серед них є й кілька людей, яким випав найгірший можливий день для подорожі торговельним шляхом.

Тіримські розвідники, що прийшли туди оцінити руйнування, не видиралися на завали; просто оглянули їх через далекозори з решток дороги. Дивувалися, що решта долини — частина навколо самого Тірино, на кілька верст у кожен бік, майже рівним колом — лишилася неушкодженою. Власне, якщо казати точніше, не *дивувалися*. Перезирилися похмуро й стривожено — кожен-бо знає, що значить таке гадане щастя. «Шукай центр кола», — застерігає каменаука. Десь у Тірино є рожня.

Моторозна думка. Та ще моторошніші за неї знаки, що надходять із півночі, і те, що тіримський староста наказав їм зібрати щонайбільше свіжих туш на шляху назад. М'ясо, що ще не встигло зіпсутися, можна засушити, хутро та шкури — здерти й вичинити. Про всяк випадок.

Зрештою, розвідники вертаються, слова «про всяк випадок» усе ніяк не вийдуть їм із голови. Якби не заклопотаність, вони

помітили б річ, яка лежала коло підніжжя свіжозчесаного пагорба між крученицею та потрощеними брилами. Цю річ можна було помітити завдяки її формі та розміру: плямиста темно-болотяна халцедонова kwasolina, дуже відмінна від навколишнього світлішого пісковіку. Підійшовши ближче, люди побачили б, що заввишки та kwasolina людині по груди, а завдовжки на весь людський зріст. А якби доторкнулися до неї, то здивувалися б її щільності. Брила важка на вигляд і пахне залізом, наче іржа чи кров. Здивувало б людей і те, що вона тепла на дотик.

Однак нікого немає поблизу, коли kwasolina видає легенький стогін і тріскає, рівно розколюючись уздовж, наче розпиляна. Пронизливо й гучно сичить випущений жар і стиснутий газ, від чого навколишні вцілілі лісові створіння кидаються врозтіч, шукаючи безпеки. На мить спалахує — і з країв розколини летиться світло, — чи то полум'я, чи то рідина, — лишаючи на землі навколо основи брили розпечену смальту. Потім kwasolina надовго застигає. Охолоджується.

Минає кілька днів.

За якийсь час щось розштовхує ступки луслої kwasolini та проповзає кілька кроків, перш ніж упасти. Минає ще день.

Тепер охолону й розкриті kwasolini зсередини вкриває кірка нерівних кристалів — каламутно-білих і багряних, як венозна кров. На дні кожної ступки лишилося по калюжці світлої півпрозорі рідини, проте більша частина рідини витекла із жеоди й увібралася в землю.

Істота, яка містилася в жеоді, лежить долілиць між каміння, її сухе голе тіло важко здимається, ніби від втоми. Зрештою, поступово, вона випростується. Кожен її рух продуманий і дуже, дуже повільний. Це триває довго. Випроставшись, вона шкутильгає — поволі — до жеоди та спирається на ступку, щоб не впасти. Тримаючись, створіння нахиляється — поволі — і тягнеться рукою. Наглим, різким рухом відламує верхівку багряного кристала. Шматочок завбільшки із виноградину, гострий, як бите скло.

Хлопець — саме такий вигляд має істота — кладе його до рота й жує. Цей звук теж гучний: тертя й тріск відлунують видолинком. Трохи згодом він ковтає. Тоді починає несамовито труситися. На якусь мить охоплює себе руками й тихо, здушено стогне, наче щойно збагнув, що він голий, як йому холодно і як це жахливо.

Доклавши зусиль, хлопець відновлює самовладання. Знову тягнеться досередини жеоди — уже швидше — і відламує більше кристалів. Відламуючи, складає їх купкою на стулці. Товсті, грубі стовбурці кристалів кришаться у його пальцях, наче цукрові, хоча насправді значно, значно твердіші. Та й він насправді не дитя — тож йому це дається легко.

Зрештою хлопець випростується, хитаючись, з повними жменями молочного й кривавого каміння. Вітер на мить ударяє різким поривом, і його шкіра вкривається сиротами. Він зіщулюється, цього разу — швидко та рвучко, наче механічна лялька. Супитись, потім зосереджується, і його рухи стають плавними та рівними. Більш *людськими*. Наче завважуючи це, він киває сам собі, можливо, з утіхою.

Потім хлопець обертається і рушає в бік Тіримо.

* * *

Ось що мусиш запам'ятати: кінець однієї розповіді — лише початок наступної. Зрештою, так уже було раніше. Помирають люди. Відмирають старі порядки. Народжуються нові спільноти. Кажучи «світу настав кінець», ми зазвичай брешемо, бо із *планетою* якраз усе гаразд.

Але так настає кінець світу.

Так настає кінець світу.

Так настає кінець світу.

Востаннє.

ти наприкінці

Ти — це вона. Вона — це ти. Ти Ессун. Пригадуєш? Жінка, чий син помер.

Ти — орогенка, що жила у глухому містечку Тірино десять років. Лише троє людей знають, що ти таке, і двох із них ти народила. Гаразд. Тепер лишилась одна, що знає.

Останні десять років ти жила найзвичайнішим життям. Ти прийшла до Тірино з деінде, а місцеві не надто переймалися тим, звідки й чому. Маючи, вочевидь, добру освіту, ти стала вчителькою в місцевих яслах для дітей від десяти до тринадцяти років. Ти була не найгіршою вчителькою і не найкращою; діти забувають тебе, виростаючи, але вчаться. Різничка, певно, знає, як тебе звати, бо любить з тобою загравати. Пекар — ні, бо ти тиха, а ще тому, що, як і всі в містечку, сприймає тебе як дружину Джиджі. Джиджа — тіримець за народженням і походженням, каменотесар вжиткасти витривальців; усі його знають і люблять — а отже й тебе. Він — передній план картини вашого спільного життя. Ти — його тло. Тебе це влаштовує.

Ти — мати двох дітей, та тепер одна з них мертва, а друга — зникла. Може, так само мертва. Ти з'ясовуєш це, прийшовши одного дня з роботи. У будинку було пусто, надто тихо, а на долівці — заюшене й потовчене маля.

І ти... вимикаєшся. Не навмисно. Просто це занадто. Хіба ні? Занадто. Ти багато чого пережила, ти дуже сильна, та є межі того, що навіть ти здатна витримати.

Минають два дні, перш ніж до тебе хтось приходиться.

Ти провела їх у домі з мертвим сином. Підводилася, ходила до туалету, їла щось із погрібця, пила останні краплі води з крана. Усе це ти могла робити не думаючи, автоматично. Потім поверталася до Уче.

(Одного разу ти прихопила йому ковдру. Накрила його до понівеченого підборіддя. Звичка. Парові труби затихли, у домі холодно. Він може застудитися.)

Під вечір наступного дня хтось стукає у вхідні двері. Ти й не ворушишся, щоб відчинити. Для цього доведеться думати, хто там і чи варто когось пускати. Ці думки нагадують тобі про синове тільце під ковдрою — а навіщо це тобі? Ти ігноруєш стукіт у двері.

Хтось грюкає у вікно сіней. Наполегливо. Цей грюкіт ти теж ігноруєш.

Зрештою хтось розбиває скло задніх дверей. Чуєш кроки в коридорі між кімнатами Уче й Нассун, своєї доньки.

(Нассун, своєї доньки.)

Кроки дістаються кубла й зупиняються:

— Ессун?

Ти знаєш цей голос. Молодий, чоловічий. Знайомий і заспокійливий, як і завжди. Лерна, син Макенби, що живе нижче вулицею; він був пропав на кілька років, а повернувся лікарем. Він більше не хлопчик, минула та пора, тож ти знову нагадуєш собі, що про нього треба почати думати як про чоловіка.

Йой: думати! Ти завбачливо припиняєш.

Лерна набирає повні груди повітря, і по твоїй шкірі розповзається жах, що пронизує його, коли він підступає досить близько, щоб побачити Уче. Прикметно, що він не скрикує. І не торкається тебе, хоч і стає по той бік тільця і пильно до тебе придивляється. Намагається роздивитися, що діється у тебе в нутрі? *Нічого, нічого*. Тоді відгортає ковдру оглянути Учеве тільце. *Нічого, нічого*. Натягує ковдру назад, закриваючи тепер і личко твого сина.

— Йому так не подобається, — уперше за два дні заговорюєш ти. Дивне відчуття. — Він боїться темряви.

По хвилі тиші Лерна відсуває ковдру, розкриваючи очі.

— Дякую, — кажеш ти.

Лерна киває:

— Ти спала?

— Ні.

Тоді Лерна обходить тіло і бере твою руку, підводить тебе. Він лагідний, та руки його міцні, він не відступається, коли спершу ти не ворушишся. Просто невблаганно додає зусиль, доки тобі не лишається встати чи впасти. От і весь вибір. Ти підводишся. Тоді з тією самою лагідною твердістю він провадить тебе до вхідних дверей. Каже:

— Відпочинеш у мене.

Ти не хочеш думати, тому не віднікуєшся, що маєш і власне чудове ліжко, красно дякую. Не відказуєш, мовляв, усе гаразд, не треба допомоги, бо це неправда. Він виводить тебе надвір і веде вниз вулицею, всякчас підтримуючи під лікоть. На вулиці зібралось кілька людей. Дехто підходить до вас, про щось перемовляється з Лерною, та ти насправді нічого не чуєш. Їхні голоси — розмитий шум, який твій розум не береться розбирати. Лерна відповідає їм за тебе, за що ти була б йому вдячна, якби могла змусити себе цим перейматися.

Він доводить тебе до свого дому, що пахне травами, реагентами та книжками, і вкладає на довге ліжко з товстим сірим котом на ньому. Кіт посувається саме настільки, щоб дати тобі лягти, і приклубочується, щойно ти завмираєш. Тобі було б затишно від цього, коли б тепло і вага не нагадували тобі трохи про Уче, коли він дрімає з тобою.

Дрімав із тобою. Ні, минулий час вимагає зусиль думки. *Дрімає.*

— Поспи, — каже Лерна, і скоритися йому легко.

* * *

Спиш ти довго. За якийсь час прокидаєшся. Лерна поклав їжу на таці біля ліжка: рідка юшка, фрукти скибками й чашка чаю — усе давно вистигле до кімнатної температури. Ти їси й п'єш, тоді йдеш

до вбиральні. Зливу немає. Поруч стоїть відро з водою, яке Лерна, певно, поставив для цієї потреби. Ти задумуєшся, відчуваєш невідворотність думки й мусиш боротися, *боротися* з усіх сил, щоб лишитись у теплому затишку бездумності. Змиваєш за собою з відра, опускаєш кришку й повертаєшся до ліжка.

* * *

Уві сні ти в кімнаті, поки Джиджа це робить. Він і Уче такі, якими ти бачила їх востаннє: Джиджа сміється, тримаючи Уче на коліні та зображаючи «землетрус», хлоп'я хихикає, совається й підскакує, вимахує руками, тримаючи рівновагу. Потім Джиджа раптом припиняє сміятися, підхоплюється — скидаючи Уче на долівку — і заходить копати його ногами. Ти знаєш, що це сталося не так. Ти бачила відбиток Джиджиного кулака — синець із чотирма повздовжніми слідами — в Уче на животі та обличчі. Уві сні Джиджа копає його ногами, бо сні нелогічні.

Уче й далі сміється і вимахує рученятами, наче гра ще триває, наче личко його не заюшене.

Ти прокидаєшся із криком, що переходить у нестримні схлипи. Приходить Лерна, намагається щось сказати, пробує обійняти тебе та зрештою змушує випити міцного, бридкого на смак чаю. Ти знову засинаєш.

* * *

— Щось сталося на півночі, — розповідає Лерна.

Ти сидиш на краю ліжка. Він — на стільці навпроти. Ти п'єш нову порцію паскудного чаю, голова твоя болить, наче з похмілля. Зараз ніч, та в кімнаті півморок. Лерна запалив тільки половину ламп. Ти вперше зауважуєш у повітрі дивний запах, лише почасти прихований димом: сморід сірки, ядучий і гострий. Сморід посилювався протягом усього дня. Найдужчим ставав, коли Лерна виходив.

— Дорога за містом уже два дні забита людьми, які сунуть із того боку, — Лерна зітхає і розтирає обличчя.